

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Назар Муъмин Абдучалол дар мавзӯи «Адолати иҷтимоӣ дар назария ва амалияи ҳаёти ҷамъиятӣ», ки барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ) пешниҳод шудааст. - Душанбе, 2022. - 356 с.

Баррасии масоили адолат аз замонҳои қадим диққати донишмандони соҳаҳои гуногунро ба худ ҷалб кардааст ва бо пешрафти тамаддун ин ҷараён боз ҳам бештар вусъат мегирад, зеро фаҳмиши адлу адолат дар ҳолати рушди ҷамеагӣ бо рушди ҷомеа қарор дошта, ба унвони яке аз идеяҳо ва падидаи иҷтимоӣ зухур мекунад. Аз ин рӯ, диққати ҷомеашиносон ба масъалаҳои гуногуни илмии тафсир ва татбиқи талаботҳои адолати иҷтимоӣ ҷалб гардида, ҷиҳати таҳқиқи ин масоил садҳо асару мақолаҳо дар замонҳои гузашта имрӯз рӯйи қор омадаанд, ки дар ҳалли мушкилоти соҳаи саҳми муносиб гузоштаанд.

Дар робита ба ин, соҳаҳои таҳқиқот мукамал шуда, роҳи воситаҳои таҳқиқи ҷанбаҳои мухталифи масъалаи адолати иҷтимоӣ ба риштаи таҳқиқ қашида мешавад. Ин ҳолат аз рӯйи методологияҳои гуногуни илмӣ-фалсафӣ сурат гирифтааст ва дар ҳоли пешрафт қарор дошта, ҳамасола ҷиҳати ҳалли мушкилоти наву қуҳнаи мавзӯи адолати иҷтимоӣ донишмандони зиёде қамари қиммат мебандад.

Яке аз масъалаҳои муҳим, ки дар ин самт таваҷҷуҳи олимону ҷалб кардааст, омӯзиши ғоявӣ-назариявии адолати иҷтимоӣ ва таҳқиқи иртиботи он бо амалияи ҷамъиятӣ ба шумор меравад, ки паҷуҳиши он дар фалсафаи иҷтимоӣ то имрӯз муҳим боқӣ мемонад. Ин ҳолатро ба назар гирифта, муҳаққиқ Назар М. А. доир ба ин масъала қори илмӣ мукамал – диссертатсияи докторӣ пешниҳод кардааст, ки саривақтӣ ва муҳим ба шумор меравад.

Бояд зикр намоям, ки ин муҳаққиқ рӯйи масъалаи матраҳшаванда монографияи илмӣ ва мақолаҳо навишта, дар таҳқиқи мавзӯи адолати иҷтимоӣ ва бозқушоии ғиреҳҳои он саҳми арзанда гузоштааст. Мақолаҳои ҷуҷ намудааш аҳамияти назариявӣ амалии қори диссертатсионии пешниҳодшударо таъмин менамоянд.

Мақсади асосии таҳқиқ «муайян кардани моҳияти адолат ҳамчун идея ва падидаи иҷтимоӣ дар ҳаёту ғаъолияти ҷомеаи муосир» (диссертатсия, с. 13) ба шумор меравад. Ин мақсад ҳалли як иддаи вазифаҳои пеш меорад, ки дар муқаддимаи диссертатсия дар 11 банд оварда шуда, муҳимтарини онҳо ошқор намудани табиати диалектикаи адолати иҷтимоӣ, таҳлил намудани раванди таҳаввули идеяҳо дар бораи адолат, муайян кардани тамоюлҳои асосии таҳқиқи масъалаҳои адолати иҷтимоӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ, баррасии усулҳои муассири татбиқи адолати иҷтимоӣ дар соҳаи сиёсати иҷтимоии давлат ва ғайра ба шумор меравад.

Барои ҳалли бомуваффақияти мақсаду вазифаҳо диссертатсия аз муқаддима, се боб бо ёздаҳ зербоб, ҳулоса, ихтисораҳо ва феҳристи адабиёт

мураттаб шуда, 356 саҳифаи чопи компютери ро фаро гирифтааст. Ҳамчунин, қайд кардан зарур аст, ки баррасии илмӣ бо роҳи интиҳоби дурусти усули таҳқиқ сурат гирифта, ба сифатнокии кори анҷомдодашуда мусоидат кардааст.

Муқаддимаи диссертатсия шомили масоили марбут ба мубрамии мавзӯ, дараҷаи таҳқиқи он, ҳадафу вазифаҳои таҳқиқ, асосҳои назариявӣю методологии диссертатсия ва навгониҳои он, аҳамияти назариявӣю амалии таҳқиқ, нуқоти асосии қор, ки ба ҳимоя пешниҳод шудаанд, татбиқи натиҷаҳои диссертатсия ва амсоли он мебошад.

Боби якуми диссертатсия «Ҷанбаҳои назариявӣ-методологии таҳқиқи масъалаи адолати иҷтимоӣ» номгузори шуда, дорои чор зербоб мебошад. Зербоби аввал «Адолати иҷтимоӣ ҳамчун категорияи фалсафӣ ва мафҳумҳои алоқаманд ба он» ном дошта, дар он моҳияти адолати иҷтимоӣ таҳлил ва баррасӣ гардидааст. Муаллиф категорияи «адолат» ва «адолати иҷтимоӣ»-ро аз ҷиҳати семантикӣ таҳлил намуда, алоқамандии онро бо якҷанд мафҳумҳо, аз ҷумла бо «адл», «баробарӣ», «озодӣ» муайян карда, аз ҷиҳати мазмунӣ ба «беадолатӣ», «нобаробарӣ», «ноозодиҳо» зид гузоштааст.

Аз назари муаллиф, сабаби ба маъниҳои гуногун истифодашавии мафҳуми «адолати иҷтимоӣ» аз он иборат аст, ки моҳияти ин арзиш баъзан на чандон дақиқ муайян карда мешавад ва аз ин лиҳоз, мушкилот пеш меорад. Диссертант дуруст қайд мекунад, ки фаҳмиши назариявии падидаи «адолати иҷтимоӣ» таърихӣ буда, чунин фаҳмиш аз омилҳои сершумори таърихӣ, фарҳангӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва ғайра вобастагӣ дорад. Ҳамзамон, ин ҳолат мавҷудияти чунин нишонаҳои муайяни менталӣ ва қоидаҳои ахлоқиро инкор намекунад, ки дар тӯли тамоми таърих ба тамоми инсоният хос буданд ва муносибати одамон ба адолатро инъикос мекарданд.

Аз таҳлили назариявӣ муаллиф натиҷагирӣ менамояд, ки «адолат» ин категорияи фалсафӣ, тасаввуроти дар шуури омма ҷойдошта роҷеъ ба ҳолати ҳузурдошта ва воҷиб, инчунин инъикоси қонунӣ будани меъёрҳои аз лиҳози юридикӣ тасдиқшудаи ҳаёти сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ мебошад. Мазмуни «адолат» мувофиқати байни нақши воқеии инсон ё гурӯҳи иҷтимоӣ дар ҳаёти ҷомеа ва ҳолати иҷтимоии онҳоро дар фаҳмиши таносуби воқеияти феълӣ ва воҷибӣ фаро мегирад» (диссертатсия, с. 28.). Моҳияти «адолати иҷтимоӣ»-ро муайян карда, муаллиф нишон додааст, ки он яке аз мураккабтарин категорияҳои фалсафӣ-иҷтимоӣ буда, ба соҳаи васеи муносибатҳои байни одамон дахл мекунад. Он дар натиҷаи таъсири мутақобилаи иқтисодиёт, ҳуқуқ, сиёсат ва ахлоқ ҳамчун мафҳуми ифодакунандаи баҳои падидаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ баромад мекунад. Ҳамин нуқтаҳоро дар саҳифаи дигари диссертатсия муаллиф ба ин тарз ҷамъбааст намудааст: «...«адолати иҷтимоӣ» категорияи фалсафӣ, унсурҳои шуури ҷамъиятӣ дар бораи ҳузурдошта (мавҷуда) ва воҷиб (лозим), бо тасаввуроти таърихан тағйирпазири одамон роҷеъ ба идеалҳои иҷтимоӣ рабтдошта, инчунин дар бораи меъёрҳо ва ҳуқуқҳои инсон мебошад» (диссертатсия, с.48.)

Дар зербоби дуюми боби аввал муаллиф «Тафсири падидаи «адолат» дар таълимотҳои фалсафии аҳди бостон ва асрҳои миёна»-ро мавриди арзёбӣ

қарор додааст. Дар диссертатсия таълимотҳои бостонӣ роҷеъ ба адолатро, аз ҷумла ба идеяҳои зардуштия, монавия, маздакия, ба андешаҳои Гераклит, Демокрит, Гипсий, Горгий, Калликл, Протагор, Сукрот, концепсияҳои Афлотун, Арасту, назари Эпикур, таълимоти равоқӣён, Ситсерон, инчунин концепсияҳои фалсафӣ-ҳуқуқии Рими Қадимро муфассал таҳқиқ шуда, саҳми онҳо дар таҳаввули тасаввуротҳо доир ба ин падидаи иҷтимоӣ нишон дода шудааст.

Мусаллам аст, ки дар марҳалаи ибтидоии давраи асримиёнагии Аврупо масъалаи адолат аз соҳаи иҷтимоӣ ба соҳаи илоҳиётшиносӣ интиқол шуд, ки сабабаш интишорёбии масеҳият мебошад. Дар он давра ходимони дини масеҳӣ дар мавриди тарҳрезӣ кардани таълимоти худ ақидаҳои файласуфони атиқаро ба ҳадафҳои худ бағоят мувофиқ гардонид, васеъ истифода мекарданд. Бо ҳамин тарз, онҳо мекушиданд, ки тасаввуроти атиқӣ дар бораи адолатро ба мафкураи динӣ тобеъ гардонанд. Дар шуури оммавии асримиёнагӣ адолат ҳамчун эътирофи «тартиботи муқарраршудаи илоҳӣ» ва хости Худо таҷассум ёфта, василаи ҷазои динӣ ба рафторҳои номатлуб гардид. Чунин нуктаи назарро, аз ҷумла Фомаи Аквинӣ қотейона ҷонибдорӣ мекард.

Муаллифи диссертатсия қайд мекунад, ки донишмандони бузурги асримиёнагии халқи мо, аз ҷумла Абунастри Форобӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Ибни Мискавейҳ, Низомулмулк, Муҳаммад Ғаззоӣ, Насируддини Тӯсӣ, Садруддини Шерозӣ, Ҷалолуддини Давонӣ ва дигарон дар бораи адолат ақидаҳои тоза баён кардаанд. Диссертант барҳақ қайд мекунад, ки шароит ва мафкураи замонашон ба ҷаҳонфаҳмии ин мутафаккирон асари амиқ гузоштааст. Онҳо агарчи заминаҳои татбиқшавии адолати иҷтимоиро дар воқеияти асримиёнагии феодалӣ ошкор карда натавонистаанд, вале онро дар доираи масъалаи давлатдорӣ ба такмили ахлоқу одоб, илму дониш ва саодат вобаста кардаанд.

Дар ҷамъбасти зербоби мазкур хизмати мутафаккирони аҳди бостон ва асримиёнагӣ дар ҷодаи инкишофи тасаввуротҳо дар бораи адолати иҷтимоӣ арзёбӣ гардида, андешаҳои онҳо заминаи ташаккули минбаъдаи концепсияҳои адолат дониста шудааст.

Дар зербоби сеюми боби якуми диссертатсия – «Пажӯҳиши масъалаҳои адолати иҷтимоӣ дар фалсафаи аврупоии асрҳои XVI-XIX» муаллифи диссертатсия ақидаҳои мутафаккирони аврупоӣ М. Монтен, Г. Гротсий, Т. Гоббс, Ҷ. Локк, Д. Юм, К. А. Гелветсий, Ж.-Ж. Руссо, И. Кант, Г. Гегел, К. Маркс, Ф. Энгелс, Г. Спенсер, Э. Дюркгейм, В. И. Ленинро дар мавзӯи адолати иҷтимоӣ ба риштаи таҳқиқ қашида ва муқоиса намуда, алоқамандӣ ва хусусияти концепсияи онҳоро маълум месозад ва аз мавқеи фалсафӣ-иҷтимоӣ баҳогузорӣ менамод.

Аз мазмуни матни зербоби мазкур бармеояд, ки тасаввуротҳо ва тафсириҳои гуногун дар бораи адолат вобаста ба давраҳои мушаххаси таърихӣ (давраи Эҳё, Замони нав, Маорифпарварӣ ва ғ.) ва сатҳи иҷтимоӣ фарҳангии ҷомеаи мушаххас ғайб гардонда шудаанд ва тавачҷӯх ба асосҳои

ахлокии адолат дар доираи муносибатҳои иҷтимоӣ дар Ғарб тадричан аз майдони ҷаҳонбинии худомеҳварӣ ба соҳаи инсонмеҳварӣ гузаштааст.

Дар зербоби чоруми боби аввал «Намудҳои тафсири адолати иҷтимоӣ дар концепсияҳои муосири фалсафӣ-иҷтимоӣ» мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Бояд гуфт, ки муҳаққиқ дар доираи диссертатсия ба концепсияҳои маъмули муосир таваҷҷуҳ намуда, хусусияти иҷтимоӣ-сиёсӣ ва идеологии ҳар яки онҳоро таҳлил намудааст.

Азбаски концепсияи Ч. Ролз доир ба адолат дар марҳилаи муосир нақши муассир дорад, бинобар ин, муаллифи диссертатсия концепсияҳои этикаи хайру неъмат (коммунитаризм, перфекционизми либералӣ) ва этикаи ҳуқуқ (назарияи либертарианӣ)-ро ҳамчун алтернативаи он муаррифӣ ва таҳлил кардааст. Тибқи натиҷагирии муаллифи диссертатсия, тавсифи баъзе вариантҳои концептуалии адолати иҷтимоӣ дар адабиёти муосири фалсафӣ-иҷтимоиро дар робита бо амалияи иҷтимоӣ ҷамъбаст намуда, бояд қайд намуд, ки «концепсияҳои муосири адолати иҷтимоӣ асосан ба таълимоти ахлокии И. Кант ва назарияи адолати Ч. Ролз бунёд ёфта, бештар ҳамчун баробарии бо шаъну шараф ва ҳаёти инсон рабтдошта фаҳмида мешавад» (диссертатсия, с. 124.).

Инчунин аз таҳлили муқоисавии концепсияҳои муосир дар бораи адолати иҷтимоӣ муаллиф хулоса мебарорад, ки он дидгоҳе, ки ба мафҳуми «имкониятҳои инсонӣ» таъя мекунад, нисбатан пурмаҳсултар ва бартаридошта аст, чунки агарчи аз рӯи мазмунаш либералистӣ ва фардгароёна боқӣ мемонад, вале ҳамзамон ба концепсияи муқтадири фазилатҳои инсонӣ таъя дорад. Чунин арзёбии муаллифро мо низ ҷонибдорӣ мекунем, зеро «адолати иҷтимоӣ»-ро ҳамчун талаботи меъёрӣ барои инкишофи имкониятҳои муҳимтарини инсон, ки ҳаёти шоистаи фардро муайян мекунанд, ҳисобидан мумкин аст.

Дар боби дуюми диссертатсия «Масъалаҳои адолати иҷтимоӣ ва роҳҳои ҳалли онҳо дар шароити ҷаҳонишавӣ» таҳлилу баррасӣ гардидааст. Дар зербоби якуми ин боб «Зарурати бознигарӣ ба масъалаҳои адолати иҷтимоӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ»-ро муаллифи диссертатсия бо далелҳои илмӣ асоснок намуда, комилан дуруст қайд намудааст, ки дар даҳсолаҳои охир масъалаи риоя кардани принсипи адолати иҷтимоӣ дар нисбати мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ, умуман дар миқёси умумичаҳонӣ, аҳамияти махсус пайдо кардааст. Дар ин самт нуктаи асосӣ ин масъалаҳои камбизоатии оммавӣ, миқёси азими нобаробарии глобалӣ ва масъалаҳои сохторӣ мебошанд, ки ҷараёни бартарафсозии ақибмондагии аз гузашта ба меросмондари мушкилтар мегардонанд. Ҳамзамон, раванди ҷаҳонишавӣ, ки боиси афзоиши нобаробарии байни мамлакатҳои ҷаҳон гаштааст, имкониятҳои навро барои рушди мамлакатҳо ва коҳиш додани нобаробарии байни онҳо фароҳам меорад. Дар ин шароит ҳамкориҳои муштараки ҳам давлатҳои миллӣ ва ҳам ниҳодҳои байналмилалӣ, ки ба татбиқи ҳаматарафаи адолат дар миқёси умумичаҳонӣ нигаронида шуда бошад, муҳим мебошад.

Тибқи андешаи диссертант, расонидани кӯмаки байналмилалӣ барои рушд на фақат масъалаи инсофу адолат аст, инчунин вазифаест, ки ба

манфиатҳои мамлакатҳои сарватманд, тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ ҷавобгӯ мебошад. Мамлакатҳои сарватманд метавонанд ва масъуланд, ки барои паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар миқёси ҷаҳон боз ҳам корҳои бештарро анҷом диҳанд.

Воқеан, ҷомеаи ҷаҳонӣ ба давраи ноустувории стратегии пур аз рӯйдодҳо ва оқибатҳои пешгӯинашаванда ворид шудааст. Дар ин ҷараён масъалаҳои деринаи адолати иҷтимоиро ба тарзи нав ба миён гузошт, ки он, ба қавли муаллифи диссертатсия, ҳамчун ченаки таносуби некиву бадӣ дар мавҷудияти муштараки инсоният дар фазои ягонаи ҷомеаи иҷтимоӣ қабул гардидааст.

Ҳақ бар ҷониби муаллиф аст, ки зарурати омӯзиши ҷанбаҳои адолати иҷтимоӣ дар партави концепсияи рушди босуботи ҷомеа, пеш аз ҳама, таҷдиди назар намудани ҷиҳатҳои ахлоқӣ, асосҳои маънавии ҳаёти иҷтимоӣ, ташаккули ҷаҳонбинии навро талаб мекунад. Назару дидгоҳи нав ба падидаи адолати иҷтимоӣ метавонад барои ҳалли масъалаҳои умумиҷаҳонӣ имконияти навро фароҳам оварад. Дар раванди ҷаҳонишавӣ сифати наву махсуси идеяи адолат, яъне идеяи адолати ҷаҳонӣ рӯи кор омад. Он ба як амри иҷтимоӣ ва ахлоқӣ асос ёфтааст, ки талабот барои ноил шудан ба манфиати умумии ҷомеаи ҷаҳониро муайян мекунад ва дар маҷмӯъ имкон медиҳад, ки доираи васеи таҷрибаҳои гуногуни иҷтимоӣ ва фарҳангии мавзӯи татбиқи риояи адолати иҷтимоӣ ифода карда шавад.

Дар зербоби дуҷуми боби дуҷуми диссертатсия «Таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ ба рушди иҷтимоии инсоният ва таъмини адолати иҷтимоӣ» таҳлил ва баррасӣ карда шудааст. Дар зербоби мазкур моҳияти «ҷаҳонишавӣ» ва «инкишофи иҷтимоӣ» шарҳу тавзеҳ дода шуда, оқибатҳои имконии таъсири ҷаҳонишавӣ барои ҷомеаи ҷаҳонӣ дар самти танзими сиёсати иҷтимоии кишварҳо басо норавшан ва муттазод ҳисобида шудааст. Зеро, аз як тараф, он ба афзоиши самаранокии иқтисодиёт, интишорёбии технологияҳои навтарин, баланд шудани стандартҳо ва сатҳи зиндагии аҳоли, коҳиши бесобиқаи сатҳи камбизоатӣ оварда расонда метавонад, аз тарафи дигар бошад, ҷаҳонишавӣ боиси фарқияти аз ҳад зиёди даромадҳо, авҷгирии муҳочирати одамон, пайдоиши бекорӣи технологӣ (бо сабаби рушди технология ва автоматизатсия коҳиш ёфтани шумораи ҷойҳои корӣ) мегардад, ки дар ниҳояти кор ба таҷдиди назар кардани идеяи адолати иҷтимоӣ водор месозад.

Муаллиф асло инкор намекунад, ки ба ташаккули шароити зиндагӣ омилҳои гуногун, масалан, шароити табиӣ ва иқлимӣ, ҷинс, синну сол ва таркиби иҷтимоии аҳоли таъсири мерасонанд, вале эътироф мекунад, ки маҳз омилҳои иҷтимоии инкишоф дар марҳалаи кунунии дигаргуниҳои ҷамъиятӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ нақши калидӣ доранд, зеро онҳо самаранокии неруи инсониро ифшо ва татбиқи пурраи онро, ки манбаи муҳимтарини навсозии иқтисодиёти муосир мебошад, таъмин мекунанд.

Дар шароити имрӯза беш аз пеш нақши унсурҳои иҷтимоии инкишофи босубот муайянтар шуданд. Онҳо ба хифзи суботу оромии ҷомеа, аз ҷумла ба коҳиш додани низоъҳои харобиовар, рафъи шиддати иҷтимоӣ нигаронида

шудаанд. Чанбаи муҳимми чунин биниш адолати иҷтимоӣ мебошад. Адолати иҷтимоӣ тақсими баробари захираҳои табиӣ ва ҷамъиятиро (дар сатҳҳои фардӣ, маҳаллӣ, давлатӣ ва байналмилалӣ) барои таъмини ҳатмии ниёзҳои асосии инсон, барои таъмини ҳамаи одамон бо тамоми имкониятҳо баҳри инкишофи фардӣ ва ҷамъияти пешбинӣ мекунад. Дар баробари ин, ба инобат гирифта мешавад, ки масъалаи адолати иҷтимоӣ бо мафҳумҳои «самаранокии иқтисодӣ» ва «беҳатарии экологӣ» алоқаманд мебошад.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ, дар аксари мамлакатҳои пешрафта маҳз давлат масъулияти асосии маблағгузори соҳаи иҷтимоиро бар дӯш дорад ва барои риояи адолати иҷтимоӣ ҳиссагузор аст. Харочоти иҷтимоиро ба дӯши худ гирифта, давлат яке аз вазифаҳои асосии иқтисодиро оид ба истеҳсоли маҳсулоти ҷамъиятӣ, молҳо барои мақсадҳои иҷтимоӣ, яъне то ҳадди аксар қонеъ гардонидани талаботи иҷтимоиро иҷро мекунад. Муносибати ҷиддӣ ба функцияҳои иҷтимоӣ, татбиқи онҳо ҳамчун самти афзалиятноки фаъолияти давлат, бештар ба мамлакатҳои модели инкишофаш ба иҷтимоӣ нигаронидашудаи иқтисоди бозорӣ хос аст.

Муаллифи диссертатсия баъд аз баҳсу мунозираҳои зиёди илмӣ ба хулоса меояд, ки дар рушди иҷтимоии кишварҳо таҳкими сиёсати иҷтимоии онҳо нақши муҳим дошта, вазифаҳои зеринро дар ин самт асосӣ меҳисобад:

«- фароҳам овардани шароит ва имкониятҳо барои ҳамаи шаҳрвандони қобили меҳнат ҷиҳати қонеъ кардани ниёзҳои худ;

- таъмини шуғли оқилонаи аҳоли дар асоси ҳифзи ҷойҳои корӣ дар корхонаҳои ҳаётан муҳим ва рушдпазир, ташкили ҷойҳои нави корӣ, аз ҷумла дар бахши хусусии иқтисод;

- ташкил кардани системаи фасеҳи таълим ва бозомӯзии кадрҳо;

- таъмини афзоиши даромади воқеии аҳоли, пайваста баланд бардоштани сатҳи музди меҳнат ҳамчун манбаи асосии даромади пулии аҳоли ва ҳавасманд гардондани кормандон барои фаъолияти пурсамари меҳнатӣ;

- ташаккули синфи миёна ҳамчун омили устувории ҷомеа дар заминаи афзоиши назарраси даромади рӯзафзуни аҳоли ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ;

- баланд бардоштани сатҳи таъминоти нафақа, ҳифзи иҷтимоии гурӯҳҳои осебпазир дар асоси таҳкими кӯмаки суроғавӣ ва системаи имтиёзҳо, баланд бардоштани сифати хизматрасонии иҷтимоӣ ва ғ.» (диссертатсия, с.177-178).

Зербоби сеюми боби дуюми диссертатсия «Адолати иҷтимоии глобалӣ дар шароити тағйирёбандаи сиёсатгузорӣ дар ҷаҳони муосир» номгузорӣ шудааст. Дар ин боб қайд гардидааст, ки таҳлили татбиқшавии идеяи адолат дар соҳаи муносибатҳои байналмилалӣ муҳаққиконро бо душвории муайян дучор менамояд. Бо вучуди ин, таҳқиқи масъалаҳои адолати иҷтимоӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ аз лиҳози фалсафӣ мубрам ва тақозои шароити имрӯза мебошад. Бахусус, таҳлилу дарки пешрафтҳо ва мушкилоти пешомада дар таъмини ҳаёти иҷтимоии баъзе ҷомеаҳо, дастовардҳо дар хизматрасониҳои беҳдоштӣ, манзилӣ ва ғайра дар ин замина мубрамият

доранд. Ин пешрафтҳо ва мушкилоти пешомада тасаввури имрӯзаи аъзоёни ҷомеаро дар бораи моҳияти адолати иҷтимоӣ тағйир додааст.

Як мушкилот аз он иборат аст, ки ҷаҳони Ғарб барои паҳн кардани арзишҳои тамаддунии худ ба ҷаҳони ғайриғарбӣ кӯшиш дорад ва ин боиси муқовимати амиқ дар арсаи ҷаҳонӣ гаштааст. Муҳтавои масъала дар кӯшиши куллию ҳамагонӣ кардани мафҳумҳои дар Ғарб васеъ паҳншудаи «демократия», «ҳуқуқҳои инсон», «озодӣ», «ҳуқуқ ба озодии сухан» ва ғайра мебошад, ки бо дарназардошти консепсияҳои анъанавии «Шимолӣ сарватманд – Ҷануби камбизоат», «марказ – музофот» сурат гирифтааст. Дар айни замон таҷрибаи ба таври сунъӣ, иҷборан нест кардани давлатҳои соҳибхитӣ ва вайрон кардани тамомияти арзии онҳо дар зерин таъсири омилҳои беруна ва аксар вақт тавассути муноқишаҳои мустақими низомӣ роҳандозӣ мегардад, ки басо нигаронкунанда ва ноодилона мебошад. Ин ҳодисаҳо ҷаҳонро ба ҳамон ҳолати «анархияи глобалӣ», «бесарусомонии умумӣ», «ғуруби адолати глобалӣ» наздик оварда расонида, таҳдидҳои он мамлакатҳои алоҳидаро ба изтироб андохтааст.

Робитаи қавӣ доштани мафҳуми «амният» бо категорияи «адолати глобалӣ»-ро шарҳ дода, муаллиф мутмаин месозад, ки амнияти миллӣ, пеш аз ҳама, бояд кафолати дахлнопазирии манфиатҳои асосӣ, ҳаётан муҳим – истиқлолияти миллӣ, тамомияти арзии давлат, ваҳдат ва пешрафти иқтисодии миллат, риояшавии адолати иҷтимоиро дар ҷомеа таъмин кунад.

Муаллиф дар асоси таҳлили таҳдидҳо ва ҷолишҳои ҷорӣ ба амнияти байналмилалӣ хулоса мебарорад, ки «дар вазъи душвори тағйирот дар сатҳҳои миллӣ, фаромиллӣ ва ҷаҳонӣ, вақте ки ҷаҳонишавӣ дар лоиҳаи ҳозирааш ин қадар нуқсонҳо ва ҳам дастовардҳо дорад, ҷанбаҳои амнияти байналмилалӣ ва масъалаҳои адолати глобалӣ аҳамияти хосса доранд. Таъмини амният ва адолат вобаста ба идеяҳо доир ба давлатдорӣ миллӣ, соҳибхитӣ, ифодаи манфиатҳо, расмиёти демократӣ ва ғайра моҳияти роҳ ба сӯи ҷаҳони нави бисёрқутба мебошад, ки риояи доимии манфиатҳои миллиро дар асоси адолатпешагӣ талаб мекунад» (диссертатсия, с. 209).

Боби сеюми диссертатсия – «Ҳолат ва дурнамои татбиқи принципҳои адолати иҷтимоӣ дар Тоҷикистони муосир» аз чор зербоб таркиб ёфтааст. Дар зербоби якум натиҷаҳои татбиқи амалии адолати иҷтимоӣ дар собиқ ИҶШС баррасӣ гардида, мушкилоти давраи гузариши ҷомеа ба зинаи дигари инкишофаш таҳлил карда шудааст.

Дар зербобҳои дуюм ва сеюми боби мазкур ба таҳқиқи рушди сиёсати иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон, амалишавии вазифаҳо ва принципҳои асосии он дар самти таъмини адолати иҷтимоӣ диққати хосса дода шудааст.

Муаллиф бо далелҳои илмӣ исбот намудааст, ки дар даврони соҳибистиклолии кишвар тибқи меъёрҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, сиёсати иҷтимоии давлат ба баланд бурдани сифати зиндагии ҳамаи шаҳрвандони мамлакат равона карда шудааст. Дар натиҷа сатҳи некуаҳволии мардуми кишвар дар пояи риояи адолати иҷтимоӣ баланд гардид. Тамоми барномаю чораҷӯӣҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз ҷониби халқи мамлакат дастгирӣ ёфтааст, барои ноил гардидан ба

дастовардҳои нави иҷтимоӣ ва иқтисодӣ нигаронида шуда, самараи назаррас дода истодаанд. Дар ин самт ниҳодҳои шахрвандӣ шарикӣ доимии давлат мебошанд. Муаллиф бамаврид қайд намудааст, ки «Аз нигоҳи таъмини адолати иҷтимоӣ дар марҳалаи муосир, ҷомеаи шахрвандӣ унсури муҳимми инкишофи ҷомеа буда, барои амалишавии ҳуқуқу озодиҳои асосии инсон ва шахрванд шароити зарурӣ фароҳам меоварад» (диссертатсия, с.287).

Хулосаи диссертатсия аз 12 банди муфассал иборат буда, мазмуну муҳтавои корро инъикос менамояд. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот баъди хулосаи кор дар 9 банд оварда мешавад, ки мантиқианд.

Дар маҷмӯъ аз матни диссертатсия равшан маълум мегардад, ки мақсаду вазифаҳои дар назди диссертант гузошташуда пурра иҷро шудаанд. Сатҳу сифати илмӣ кор дар он зоҳир мегардад, ки перомунӣ масоили дар бобҳо матраҳшуда назару андешаҳои пешқадами донишмандони Шарқу Ғарб ба эътибор гирифта мешавад ва доир ба онҳо мулоҳизаи муаллифи диссертатсия бо мисолҳои муносиб баён мегардад. Баҳс бо олимони соҳа бо риояи одоби баланди илмӣ сурат гирифта, зимни эътирофи назари онҳо мулоҳизаҳои танқидии муаллиф бо назофати баланди илмӣ баён шудаанд. Дар ҳалли масоили мазкур доштани фикри мустақили муаллифи диссертатсия дар ҳар бобу зербоби кор мушоҳида мегардад. Тозакорию тозаҷодӣ ба муаллиф имкон додааст, ки як кори комилан илмӣ ҷамъбасти дар робита ба масоили адолати иҷтимоӣ дар назария ва амалияи ҳаёти ҷамъиятӣ пешниҳод намояд.

Бо вучуди ҳамаи ин муваффақиятҳо, баъзе ҳолатҳои баҳснок мавҷуд аст, ки онҳоро оварда, умедворем, ки боиси беҳбудии кор бошанд.

1. Дар баъзе ҳолатҳо дар диссертатсия ба таври умумӣ ба муҳаққиқон таъя шуда, роҷеъ ба афкори онҳо маълумоти васеъ дода нашудааст. Масалан, таҳқиқу баррасии ақидаҳои Гегел дар бораи адолат фақат дар ҳаҷми ду саҳифа (ниг.: диссертатсия, с. 91-92) оварда шудааст, ки аз назари мо, кифоя намебошад.

2. Дар диссертатсия бояд ба масъалаи алоқамандии таҳқими адолати иҷтимоӣ бо рушди синфи миёна дар Тоҷикистон диққати бештар дода мешуд, зеро афзудани шумораи синфи миёна дар кишвар нишондиҳандаи таҳқими адолати иҷтимоӣ дар ҷомеа мебошад.

3. Муаллиф нақши ниҳодҳои ҷомеаи шахрвандиро дар таъмини адолати иҷтимоӣ дар маҷмӯъ возеҳ арзёбӣ намудааст, вале фаъолияти на ҳамаи ниҳодҳои онро васеъ муаррифӣ кардааст. Инҷо тавачҷуҳи муаллиф асосан ба таҳлили фаъолияти ҷамъиятҳои фарҳангии ақаллиятҳои этникӣ равона шудааст.

4. Диссертатсия бо забони хуби илмӣ навишта шудааст, аммо бо вучуди ин дар он баъзе ғалатҳои имлоӣ ва услубӣ ҷой доранд, ки дар натиҷаи зикри нодурусти иқтибоси русӣ ё транскрипсияи нодурусти лотинӣ ба вучуд омадаанд.

Чунин иштибоҳҳо хусусияти ҷузъӣ дошта, ҳаргиз ба сифати диссертатсия таъсир намерасонанд.

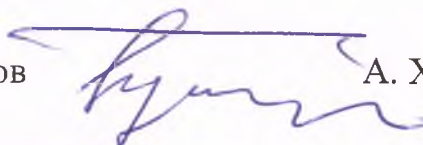
Автореферат бо мазмуну мухтавои диссертатсия созгор буда, монография ва мақолоти илмӣ дар саҳифаҳои маҷаллаҳои дар феҳристи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷудбуда мазмуну мухтавои пажухишро комилан инъикос менамоянд. Дар маҷмӯъ, дар матни диссертатсия андешарониҳои солим, асоснок ва илмӣ муҳаққиқ Назар М. А. эҳсос мешаванд, зеро мавзӯи мазкур, ки дар заминаи таҳлили маводи зиёди илмӣ ва амалӣ сурат гирифтааст, дониши фароҳ ва андешаи амиқро талаб мекунад. Таълифи чунин диссертатсияро барои муҳаққиқ Назар М. А. дастоварди илмӣ шуморида, бо эътимоди комил метавон иброз дошт, ки он дар байни таҳқиқотҳои файласуфони тоҷик ҷойгоҳи хосе дошта метавонад.

Диссертатсияи Назар Муъмин Абдучалол бо ихтисоси илмӣ интихобнамудаи муаллиф мувофиқат менамояд. Мавзӯи диссертатсия ва мазмуну мухтавои он ба доираи мавзӯ ва масъалаҳои таҳқиқӣ, ки дар шиносномаи ихтисоси илмӣ 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ таъйин шудаанд, комилан мувофиқат мекунад.

Диссертатсияи Назар Муъмин Абдучалол дар мавзӯи «Адолати иҷтимоӣ дар назария ва амалияи ҳаёти ҷамъиятӣ» ба талаботи бандҳои 31-35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ мебошад.

Муқарризи расмӣ:

доктори илмҳои фалсафа, профессор,
декани факултети таҳсилоти ғоибонаи
Донишгоҳи давлатии Хучанд
ба номи академик Бобочон Ғафуров

А. Ҳомидзода

Суроға: 735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Хучанд, кӯчаи Мавлонбеков, 1,
Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи
давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров»
Тел.: (+992) 928250204
Почтаи эл.: fzorah@mail.

Имзои профессор А. Ҳомидзодаро тасдиқ мекунам:
Сардори раёсати кадрҳои
МДТ «Донишгоҳи давлатии Хучанд
ба номи академик Бобочон Ғафуров»

Э. Наврузов

26.08.2022.